

Инновация

ОРОЛБЎЙИ ХУДУДИНИНГ "ЯЙЛОВЛАР ХАРИТАСИ"

Бекнод ОДИЛОВ,
ЎзФА Ботаника институти катта илмий ходими,
биологик фанлари номзоди

Мамлакатимизда чорвачилик қишлоқ хўжалигининг етакчи соҳаларидан бири бўлиб, аҳолини асосий озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашда алоҳида ўринга эга. Ушбу тармоқнинг қишлоқ хўжалиғи янги маҳсулотни ишлаб чиқаришдаги улуғ 46,3 фоиздан ташкил этади. 1991 йилдан бунён мамлакатимизда қорамоллар сови қарийб 1,5 баравар кўпайган. Бу гўш ва сўт ишлаб чиқариш ҳажмини оширишда муҳим омили бўлди.

Бирок юртимизда яйлов ерларидан фойдаланишда чорвачилик иқтисодиёти ривожланишига осонликлар даражада таъсир қилувчи омиллар ва бошқа қатор сабаблар туғайли пайдо бўлган ерлар дегрэдацияси оқибатида есон экологик вазиятлар ҳам вуқудга келди. Бу яйловлардан фойдаланишнинг барқарор моделига ўтказиш, яъни иқтисодий ва иқтимоий ривожланиши нағизда яйлов ресурсларини инвестицияга йўналтирилган ҳолда улар имкониятини муостаҳамлашни талаб этмоқда. Замонавий яйлов чорвачилигини да унинг хусусиятлари тўғрисида ахборотнинг еттишасилини хўжалик чорвачилигини бошқаришда бир қатор қишлоқчиларни келтириб чиқаришда. Бу ўринда қорва молларини зарур мавзуда озуға бой яйлов зоналарида боғиш, паст рентабелли, захарли ем-хашқ ўтлари кўп бўлган ҳамда инвиротага мойил ва турғун шаклланиган яйловлардан челланиши ҳамда гал келмоқда.

Президентиимизнинг ҳорий йилнинг 31 январь куни республикамизнинг қўта қўрилган илим-фан намоёндалари ва 5ш олимлари билан матенатика, кимё, биология ва геология илим-фанини ривожлантириш масалаларида бўлиб ўтган учрашуви натижалари ҳамда ўрмон хўжалиғи давлат қўмитасининг қўлаб-қувватлаши асосида Ўзбекистон Фанлар академияси Ботаника институти олимлари республикамизда ўрмон фонди ерларидаги табиий яйлов ресурсларининг электрон-рақамли ва геоахборот тизимларига асосланган маълумотлар базасини яратишни бошлаб юборди. Бунинг учун Мўйноқ давлат ўрмон хўжалиғи ерлари ташлаб олинди. Табиий савол туғилди: нима учун айнан Мўйноқ давлат ўрмон хўжалиғи яйловларини инвентаризациялаш

мақсад қилиб олинди? Албатта, бунга, биринчи келаятди, илмий ишларнинг имонлиги ҳақлари туртки бўлди. Қолаверса, Қоракалпоқистон Республикасида ҳудудининг кенглиги бўйича Мўйноқ тумани Қўнғиротдан кейинги ўринда туради. Майдон қарийб 4 миллион гектарни ташкил этиб, туманининг асосий қисmini ўрмон хўжалиғи тасаруфидан ерлар ташкил этади.

ОРОЛНИ ЎЗ ХОЛИГА ТАШЛАБ ҚЎЯ ОЛМАЙМИЗ!

Геоботаник олимларни аниқ қўнқиротдан қараён ўсимлик қолпамиде қенадиган ўз-ўзини тиклаш қараёнларини тадқиқ этиш ва унинг сирларини ўрганишдир. Орол денгизининг қуриган тўбини табиатда ўз-ўзини тиклаш қараёнлари содир бўлаётган кенг майдон, деб айтиш мумкин. Экологимизнинг шаклланиш қараёнлари ва динамик тенденцияларини ўрганган ҳолда табиатдаги

муҳим фундаментал қўнқиротларни қашф қилиш мумкин.

Табиат шундай энтропия асосида ҳаракат қилмади, агар инсон табиатни "тинч" қўйса, энтропленг таъсир натижасида экотизимда содир бўлган бир-бир салбий ўзгаришлар ўз-ўзидан табиий қараёнлар асосида тикланиб боради. Агар Орол денгизини сувни чекинган дастлабки ҳудудларга – Мўйноқ туманининг жануби ва жануби-ғарбий қисмларига рави солиқ, у жойларда муайян қўнқиротлар асосида шаклланиган турғун табиий ўсимлик жамоларини қўриш мумкин ва бу қараёнлар ўта сезимлик билан 30-40 йилда содир бўлади. Бирок денгизнинг қуриган тўбидан қўтарилаётган туғиларнинг инсон сапатлиги ва қишлоқ хўжалиғи экинлари қўрқатаётган доимий зарарли таъсирлари табиий тикланиш қараёнларини тейлаштириш учун инсон аралашуви зарурлигини белгилаб бериш ва шу асосда денгизнинг қуриган тўбиде ўрмонзорлар барпо этиш ишлари жадал ташкил қилинмоқда.

"ЯЙЛОВ ХАРИТАСИ" БИГА НИМА БЕРАДИ?

Олиб борилаётган тадқиқотларда Орол денгизининг қуриган сатҳида турғун шаклланиш ва шаклланишда давом этаётган яйлов халлари устиде узоқ муддатли мониторинг қўриқининг илмий асосларини яратиш ва Мўйноқ туманини яқин келажакда қорва маҳсулотлари ҳисобига иқтисодий-иқтисодий ривожлантириш чора-тадбирларини

ишлаб чиқишда фойдаланиладиган электрон-рақамли геоахборот маълумотлар базасини шакллантириш асосий мақсад қилиб олинган.

Тадқиқотлар ахқунда Мўйноқ давлат ўрмон хўжалиғининг электрон-рақамли яйловлар харитаси, яйловлар сиймалар харитаси ва яйловлардан маъсумий фойдаланиш хариталарини яратиш ҳамда яйловлар кадастрини ишлаб чиқиш режалаштирилган.

Ўргон тузилган ва қўла ахборотлар сарқовчи Яйловлар харитасини инсоннинг Яқин чорвачилик ишлаб чиқариш билан боғлиқ фаолиятини бошқариш ёни чорвачиликни шакллантиришни қўлайлаштириш имкониятига эга беради, деб ағаш мумкин. Ҳнда туман ўсимликлар қолпам ва яйловларнинг замонавий ҳолати тўғрисида фарқа зарурий ахборотлар қамланади. 3 турдаги яйлов хариталари ахборотлаштиришга яқин комплекс рақамланган харақтерга эга бўлиб, узаро фарқланса-да, бир-бирини тўлқиради ҳам. Ушбу хариталар яйловларда боқиландиган қорва молларининг бош сонини аниқлаш, озуғавиллик қиймати қўриқ Оўлган яйлов контурларини белгилаш ва бундай ҳудудларда қорва молларини боқини ташкил этиш, маъсумий боқ-

МўЙНОҚ ТАЯН-ХУДУДА АЙЛАНДИ

Мўйноқ давлат ўрмон хўжалиғи ҳудуди нимага кенг бўлиб, уни белгилаш мундтада аниқлаш тадқиқот уюшлари билан ўрганишнинг илмий йўқ. Шунинг учун тадқиқотларга Ерни масофадан зондашнинг замонавий усуллари ва инновацион методларини қўлдан ҳалда ўрганиш лозим топилди. Бу усуллар маълумоти бунун қўнда табиатда нимага кенг қандай динамик қараёнларни ўрганишда қўла келмоқда. Сунъий йўлдош маълумотлари алоҳида аҳамиятга эга. Улар ўзида ўсимлик қолпамининг ҳолати тўғрисида қўнқирот фойдали ахборотларни сарқайди. Бу маълумотлар орқали тарихий даврларга қам назар солиш имконияти мавқуд. Уларни тегшишти дастурулар ва ўсимлик қолпам индекслари орқали қайта ишлаш асосида фойдаланувчи янги қерати бўлган натижаларни осон олиш мумкин. Бу теъор усуллари қўлаш яйловшунис олимларга ваит ва маълуми текаш ҳамда дала интелектуалларидан олдин ишончли маълумотларга эга бўлиши мумкин. Сунъий йўлдош архив маълумотларининг дастлабки таҳлили натижаларидан шу қарор аниқ бўлди. Мўйноқ тумани яқин келажакда мамлакатимизда яйлов чорвачилигининг таянч ҳудудларидан бирига айланмади. Жумладан, 1990-2019 йиллар орқалида Оролнинг қуриган тўбиде ўсимлик қолпамининг пайдо бўлиш динамикасида уларнинг

шаклланишига мойил зоналарнинг юзага келиши қўри қийобий тенденцияга эга яқин қўриқди. Энг қийобий осе Боронденчи ороли ва унга туғил ҳудудларда ўрта Осие қўнқирот чўллари тарихий флорасини ўзида қамоиб қолган хуғулдор ва қериздорларнинг, гили чўллари ўзида ифода этган шувозорларнинг пайдо бўлганлиғидир. Оролнинг қуриган тўбиде бундай ўсимлик жамоларининг пайдо бўлиш ҳудудда турғун ўсимлик қолпам шаклланиши жадал келаятгани ва бунда туз ўрмонларини тутиб қолдиш муҳим аҳамиятга эга бўлур ва даракторларнинг устуқли қилишини аниқлатади. Сир яқин, сув ресурслариде қўнқирот оқиларча, қелвақини ўлғамай фойдаланиш натижасида Оролқум сақриси пайдо бўлди. Энди уни тиклаш имконияти. Шунинг учун ҳорир Орол фокваси салбий оқибатларининг атроф-муҳит ва инсон турмуш шароитига таъсирини қамайтиришга асосий эътибор қаратилган. Оролқўнқирот денгизини биология инновациялар ва технологиялар зонаси, деб эълон қилиниши қағират мамлакатимизда қўла йиллик тақриблар асосида шаклланиган иқтисодий инновацияларни, бақли жакнда қўла қиритилган илмий ишланмаларни ҳам Орол фоквасидан қўрқот қарор қўриган Мўйноқ тумани иқтисодий-иқтисодий инновацияларини яқинлаш ҳамда табиий экотизимларини қайта тиклаш қараёнларига сафарбар этишга туртки бўлади. Сўнги йилларда Орол денгизининг қуриган тўбиде шўр ва иссоққа чидамли ўсимлик турларидан иборат ўрмонзорлар барпо этиш қўнқирот кенгаётгани маққараси ўларок, яқин йиллар ичиде жақон хариталарида шўр-хиллик ва ботаниклик деб қайда этилган уюмис денгиз тўбиде яқин месслашувчан экотизим барпо бўлади. Бу аса, иқтисодик, инсоннинг табиат олдидаги қарини қайтартишнинг аниқ олиқ қўриқини сифатида эътироф этилади.

Gazetani yuklab olish (.pdf 4.23 mb)